

РОЗВИТОК ІДЕНТИЧНОСТІ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ У СІМ'І

Яблонська Т.М. Розвиток ідентичності обдарованих дітей у сім'ї. Статтю присвячено проблемі розвитку ідентичності обдарованої дитини в системі сімейних взаємин. На основі емпіричного дослідження здійснено порівняння змісту і структури ідентичності обдарованих дітей та представників контрольної групи, а також особливостей сімейних взаємин цих груп дітей. Встановлено, що обдаровані діти характеризуються вищим рівнем розвитку ідентичності, що виявляється у більш складній її структурі й змісті, вищому статусі, когнітивно складному і диференційованому образі Я, усвідомлених смисло-життєвих орієнтаціях. При цьому встановлено, що у сім'ях обдарованих дітей складаються більш сприятливі умови для розвитку ідентичності, що виявляються у збалансованих сімейних взаєминах (оптимальні згуртованість та адаптація) та особливостях сімейного виховання (високий позитивний інтерес, відсутність директивності й ворожості стосовно дитини).

Ключові слова: ідентичність, розвиток ідентичності, обдаровані діти, збалансованість сім'ї, виховні практики батьків.

Яблонская Т.Н. Развитие идентичности одаренных детей в семье. Статья посвящена проблеме развития идентичности одаренного ребенка в системе семейных взаимоотношений. На основе эмпирического исследования проведено сравнение содержания и структуры идентичности одаренных детей и представителей контрольной группы, а также особенностей семейных взаимоотношений этих групп детей. Установлено, что одаренные дети характеризуются более высоким уровнем развития идентичности, что проявляется в более сложной ее структуре и содержании, высоком статусе, когнитивно сложном и дифференцированном образе Я, осознанных смысло-жизненных ориентациях. При этом выявлено, что в семьях одаренных детей складываются более благоприятные условия для развития идентичности, которые проявляются в сбалансированных семейных взаимоотношениях (оптимальная сплоченность и адаптация) и особенностях семейного воспитания (высокий позитивный интерес, отсутствие директивности и враждебности по отношению к ребенку).

Ключевые слова: идентичность, развитие идентичности, одаренные дети, сбалансированность семьи, воспитательные практики родителей.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими практичними завданнями. Актуальність дослідження особливостей розвитку ідентичності дитини у сім'ї зумовлена необхідністю розуміння психологічних чинників та механізмів цього процесу. Зокрема, важливе практичне значення має вивчення особливостей сімейного виховання та його вплив на становлення і розвиток ідентичності дитини. При цьому обдаровані діти становлять особливий інтерес для дослідження, оскільки вони характеризуються яскраво вираженою індивідуальністю та, як правило, високим рівнем її усвідомлення, що стає основою їх ідентичності. З іншого боку, увага до особистості дитини, розвитку її здібностей стають важливими сімейними чинниками, що відрізняють умови розвитку особистості таких дітей у сім'ї. Тож виявлення особливостей ідентичності обдарованих дітей, а також особливостей її розвитку в сім'ї мають значний дослідницький потенціал.

Останні дослідження і публікації, виділення невирішених питань загальної проблеми, якій присвячується стаття. Аналіз досліджень з проблеми становлення ідентичності дитини у сім'ї свідчить про те, що взаємини у сім'ї значною мірою зумовлюють розвиток особистості дитини, зокрема становлення її ідентичності (Е.Г. Ейдеміллер, В.В. Юстицькіс [1], А.О. Кацєро [2], О.В. Черніков [3] та ін.). Як правило, більша частина досліджень присвячені вивченню проявів деформованого розвитку дитини – особливостей образу Я, Я-концепції, самооцінки підлітків з асоціальною поведінкою, бездоглядних тощо (Н.Ю. Максимова, А.О. Кацєро та ін.). Дані цих досліджень свідчать про те, що відсутність сім'ї або деструктивні сімейні стосунки є значним чинником розвитку особистості дитини, значною мірою зумовлюють розвиток її особистості в асоціальному напрямку.

Що стосується становлення й розвитку ідентичності обдарованої дитини у сім'ї, то така проблема ще не була предметом спеціального вивчення. У наукових дослідженнях здебільшого розглядаються особливості стосунків у «благополучній» і «неблагополучній» сім'ї і вплив цього чинника на розвиток особистості. Зокрема, за даними досліджень О.Л. Птічкіної та ін., сім'я соціально «благополучного» підлітка відрізняється тим, що батько й мати у такій сім'ї приймають як одне одного, так і підлітка. Підлітки у «благополучних» сім'ях активні, схильні домінувати, здатні приймати неочікувані, спонтанні рішення. В них висока самооцінка, обумовлена, ймовірно, високими самооцінками батьків та їхнім прийняттям, що дозволяє підлітку виражати свій негативізм щодо батьків, не боячись втратити їхню прихильність. Батьки «благополучного» підлітка більше орієнтовані на змістовий бік взаємин і меншою мірою – на формально-рольові функції. Батьківські установки батька і матері в такій сім'ї подібні за змістом і спрямованістю, відповідають віковим потребам підлітка. Для батьків важливо не те, чи «правильні» вони батьки, а те, наскільки вдається їм знайти емоційний контакт з дитиною і оптимальну дистанцію у взаєминах з нею. Це свідчить про стосунки психологічної рівності і партнерства на основі конструктивного діалогу, прийняття та любові, сприяє розвитку особистості підлітка, успішному подоланню кризового періоду [4].

Узагальнюючи дані досліджень (Н.Ю. Максимова, О.Л. Птічкіна та ін.) та власних спостережень, можемо констатувати, що у сім'ях «благополучних» підлітків стосунки більш теплі, батьківські установки несуперечливі – вони або подібні між собою, або взаємодоповнюючі, і виражають готовність батьків до діалогічного спілкування і партнерства з підлітком.

Таким чином, конкретизація сімейних умов становлення і розвитку ідентичності обдарованої дитини є актуальною науковою проблемою.

Формулювання цілей і постановка завдань статті. Метою статті стало виявлення особливостей розвитку ідентичності обдарованих підлітків і юнаків та їх зв'язку з особливостями сімейних взаємин і виховання. Одним із завдань стало порівняння особливостей ідентичності та сімейних взаємин і виховання різних груп дітей віком 15-17 років:

1) дітей, які навчаються в загальноосвітній школі і при цьому не мають значних особистісних та поведінкових проблем (62 особи: 31 дівчина, 31 хлопець), що склали контрольну групу;

2) дітей, які навчаються в спеціалізованій школі художньо-мистецького спрямування (44 опитаних, з яких 30 дівчат, 14 хлопців).

Виклад методик і результатів досліджень. Наша гіпотеза полягала в тому, що ідентичність як системне утворення, ядро особистості, змістовно і структурно відрізняється в обраних групах дітей, причому значною мірою саме через специфіку сімейних взаємин як важливий чинник її розвитку.

Так, ми припустили, що в сім'ях художньо обдарованих дітей розвиток ідентичності відбувається більш інтенсивно і збалансовано, причому системотворним чинником цього розвитку виступає, з одного боку, яскраво виражена індивідуальність та її усвідомлення дитиною, а, з іншого боку, сприятливі психологічні умови у сім'ї, що виявляються в збалансованих сімейних взаєминах та особливостях сімейного виховання.

Розглядаючи *зрілість* або *незрілість* ідентичності як одну з основних її ознак, вважаємо, що ядро зрілої, досягнутої ідентичності складають усвідомлене, позитивне Я, сформовані на основі індивідуального досвіду цінності особистості. Сім'ї, які формують таке уявлення про себе, досвід і цінності в дитини, є серед різних груп. Та все ж ми припустили, що найбільше їх виявиться серед сімей обдарованих дітей, які всіляко підтримують розвиток здібностей дитини, чим і зумовлений вибір експериментальної групи.

Емпіричне дослідження *особливостей ідентичності* досліджуваних було здійснене за допомогою методик: анкета ISI статусу ідентичності (Дж. Марсія), опитувальник смислоттєвих орієнтацій (Д.О. Леонтьєв), опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» Роттера, методика дослідження самоствалення (В.В. Столін), тест САМОАО (Е. Шостром, адаптація Ю.Е. Альошиної, Л.Я. Гозман, М.В. Загики, М.В. Кроз); *особливості сімейних взаємин та виховання* досліджувалися за допомогою: тесту FASES-3 (Д. Олсон) [5], тесту «Підлітки про батьків» (E.Schaefer, адаптація Л.І. Вассермана, І.О. Горькової, О.Є. Роміциної) [6].

Результати дослідження структури і змісту ідентичності досліджуваних свідчать про те, що найбільш суттєві відмінності між групами обдарованих дітей та контрольною зафіксовано щодо професійної ідентичності, особистісних якостей, повноти самоописів, а також категорії «інтереси, наміри» [7]. Це означає, що у змісті й структурі ідентичності художньо обдарованих дітей значне місце займає професійний аспект, вони більш схильні до рефлексії, самоаналізу, внаслідок чого повніше усвідомлюють свої особистісні риси, що свічить і про високий рівень особистісної ідентичності. Найсуттєвішими є відмінності у сфері професійної ідентифікації: в самописах 68% художньо обдарованих підлітків та юнаків виразно звучить професійний аспект, причому не у формі потенційного, майбутнього Я, а Я-теперішнього: «Я – художник... митець... актриса». В контрольній групі частка дітей, в самописах яких наявний професійний аспект, складає лише 8%. Це свідчить про розвинену професійну спрямованість художньо обдарованих дітей, порівняно з якими представники контрольної групи виглядають незрілими, інфантильними в плані професійного самовизначення.

Художньо обдаровані підлітки і юнаки дещо менше за звичайних школярів схильні описувати себе в категоріях особистісних рис, та модальність цих характеристик більш позитивна. Ці діти також досить активні у різних видах діяльності, про що свідчить значна

питома вага у їхніх самоописах категорії «інтереси, наміри», особливо в хлопців. Також значно виразніше в групі цих дітей звучить ціннісний аспект, їх суспільна місія (*мислитель, творець, той, хто змінює реальність, носій мистецтва* тощо). Самоописи художньо обдарованих дітей відзначаються більшою когнітивною складністю, узгодженістю та позитивною модальністю уявлень про себе.

Розвиток ідентичності досліджуваних, показником якого виступає її статус в різних сферах життєдіяльності особистості, детально аналізувався нами у попередніх публікаціях [7]. Загальна тенденція полягає в тому, що обдаровані діти характеризуються вищими статусами ідентичності в різних сферах життєдіяльності, насамперед професійній, у сферах кохання і дружби, сім'ї, гендерної ідентичності (за F^* -критерієм Фішера відмінності значущі на рівні $p \leq 0,05$). Зокрема, у сфері кохання художньо обдаровані діти мають найвищі статуси ідентичності, що ґрунтуються на певному досвіді стосунків і намаганні осмислити їх сутність, природу, прийняти відповідні рішення для себе щодо того, яким чином будувати ці стосунки. У сфері дружби художньо обдаровані діти і опитані контрольної групи демонструють більш однорідну картину, що свідчить про високу міру осмисленості цих стосунків, розуміння їх ціннісних основ. Релігійні та філософські погляди більшості підлітків та юнаків не сформовані або запозичені в батьків та прабатьків; дещо більшу вираженість вищих статусів ідентичності у цій сфері мають художньо обдаровані діти та дівчата з контрольної групи. У сфері сім'ї хлопці й дівчата з контрольної групи, як уже зазначалося, досить суттєво відрізняються: хлопці демонструють загалом більшу залежність від сім'ї, що виявляється у переважанні в них передчасної ідентичності. В художньо обдарованих дітей ці відмінності не такі суттєві за рахунок того, що хлопці мають досить високі рівні ідентичності. У сфері гендерної ідентичності вищі статуси мають дівчата обох груп і художньо обдаровані хлопці: так, поруч із дифузією та передчасною ідентичністю, що виявляється у прийнятті своєї статі й пов'язаних із нею ролей, стереотипів без їх критичного осмислення, у цих опитуваних відзначаються статуси мораторію і досягнутої ідентичності. Таким чином, ідентичність у різних сферах життєдіяльності має досить суттєві відмінності стосовно свого рівня розвитку в художньо обдарованих дітей і представників контрольної групи.

Подібні тенденції щодо відмінності між групами опитуваних отримані й щодо інших показників, пов'язаних із сферою ідентичності особистості, зокрема самоствавлення, суб'єктивного контролю, смисло-життєвих орієнтацій, самоактуалізаційних тенденцій досліджуваних. Художньо обдаровані дівчата і хлопці демонструють високий самоінтерес, саморозуміння, поєднані з нижчою самовпевненістю, інтернальним локусом контролю. Вони характеризуються високою цілеспрямованістю, наявністю цілей у житті, які надають життю осмисленості, спрямованості й часової перспективи, тоді як в опитаних контрольної групи такі ознаки виражені значно меншою мірою. Отже, порівняння різних груп досліджуваних дозволяє зробити висновок про те, що ідентичність має вищі рівні розвитку в групі художньо обдарованих дітей.

Які ж особливості сімейних взаємин сприяли розвитку таких особливостей ідентичності?

Серед сімей досліджуваних неповні складають у групі обдарованих дітей – 21,4%, в

контрольній групі – 18,6%. Щодо повноти сім'ї як чинника сімейної дисфункції ми дотримуємося позиції, згідно з якою він є хоч і суттєвим фактором ризику дисфункції, та все ж не є вирішальним, оскільки неповні сім'ї здатні адаптуватися до змін і функціонувати досить ефективно [8]. Як основні показники оптимального функціонування або дисфункції сімей в нашому дослідженні розглядалися системні характеристики сім'ї за моделлю Д. Олсона [5]. Кількість підлітків та юнаків, котрі живуть у сім'ях різних типів відповідно до цієї моделі, представлена в таблиці 1.

Таблиця 1.

Кількість досліджуваних різних груп, які проживають у збалансованих, середньозбалансованих та незбалансованих сім'ях (n=108, %)

Типи сімей	Художньо обдаровані діти		Контрольна група	
	дівчата, n=30	хлопці, n=14	дівчата, n=33	хлопці, n=31
збалансовані	40,0	14,3	21,2	16,1
середньозбалансовані	43,3	64,3	54,5	58,1
незбалансовані	16,7	21,4	24,3	25,8

Як видно з таблиці, сім'ї художньо обдарованих дітей переважно збалансовані і середньозбалансовані, тобто в них досить оптимальний рівень згуртованості, здебільшого гнучкі й прозорі правила функціонування, достатня міра адаптивності до стресових ситуацій. Сім'ї цієї групи опитаних виглядають більш благополучними, ніж сім'ї опитаних з контрольної групи. Які саме ознаки сімейних взаємин найбільше характеризують сім'ї дітей різних груп, видно з таблиці 2.

Таблиця 2.

Вираженість системних характеристик сімей досліджуваних різних груп (n=108, %)

Типи сімей	Художньо обдаровані діти		Контрольна група	
	дівчата, n=30	хлопці, n=14	дівчата, n=33	хлопці, n=31
<i>Рівень адаптації</i>				
ригідний	3,3	-	-	-
структурний	13,3	14,3	9,1	6,5
гнучкий	43,4	21,4	33,3	30,6
хаотичний	40,0	64,3	57,6	62,9
<i>Рівень згуртованості</i>				
роз'єднаний	30,0	28,6	28,8	43,5
розділений	46,7	64,3	55,0	37,1
зв'язаний	20,0	7,1	16,2	19,4
зчеплений	3,3	-	-	-

Для контрольної групи найхарактернішими ознаками є хаотичний та меншою мірою гнучкий тип адаптації, а рівень згуртованості частіше тяжіє до полюсу роз'єднаності. Це означає, що сім'ї більшості опитаних цієї групи мають виразні внутрішні межі, емоційна

дистанція між членами сім'ї середня (оптимальна), а часто й неоптимально віддалена; при цьому правила у сім'ях є гнучкими, щоправда в значній кількості сімей ця гнучкість є надмірною й виявляється в розмитості структури, ієрархії, ролей, непослідовності, що утворює вже хаотичний полюс адаптації. Сім'ї художньо обдарованих дітей загалом більш збалансовані: у них не такий виражений хаотичний тип адаптації, характерний для сімей опитуваних інших груп, та й рівні згуртованості переважно належать до середніх типів – розділеного і зв'язаного. В сім'ях дівчат цієї групи більше виражені емоційні зв'язки, ніж у сім'ях хлопців, стосунки в яких більш дистанційовані.

За методикою «Підлітки про батьків» у досліджуваних різних груп отримані наступні результати (табл. 3).

Таблиця 3.

Результати опитування досліджуваних різних груп за методикою «Підлітки про батьків» (n=108, «сирі» бали/стени)

Характеристики виховання	Художньо обдаровані діти				Контрольна група			
	дівчата, n=30		хлопці, n=14		дівчата, n=33		хлопці, n=31	
	батько	мати	батько	мати	батько	мати	батько	мати
позитивний інтерес	13,3 3	16,9 3	13,6 3	14,9 3	11,9 3	13,4 2	10,8 2	13,1 2
директивність	9,5 3	10,5 3	10,5 3	10,2 3	9,0 3	10,1 3	9,6 3	11,0 3
ворожість	5,2 3	5,0 3	5,4 3	5,9 3	6,2 4	6,0 3	6,7 4	6,5 4
автономність	11,4 3	10,8 3	11,4 3	11,7 3	9,9 3	10,0 3	10,6 3	10,1 3
непослідовність	7,9 3	7,8 3	8,4 3	8,4 3	8,1 3	8,9 3	8,3 3	8,7 3

Як видно з таблиці, основними ознаками виховання у контрольній групі, що відхиляються від середнього рівня, є знижений позитивний інтерес до дітей, за винятком ставлення батьків до дочок, а також підвищений рівень ворожості батьків і матерів, за винятком ставлення матерів до дочок. В групі художньо обдарованих дітей обоє батьків мають вищі абсолютні значення показників позитивного інтересу до дитини, дещо вищу директивність стосовно дівчат, значно нижчий рівень ворожості і дещо нижчий – непослідовності. За шкалою автономності батьки й матері цих дітей характеризуються вищими рівнями, що свідчить про сприйняття їх дітьми як досить поблажливих, невимогливих або навіть невиключених.

Таким чином, у сім'ях обдарованих дітей панує позитивний інтерес обох батьків до своїх дітей, помірна директивність. Водночас нижча ворожість, що виявляють батьки по відношенню до дитини, свідчить про більшу міру прийняття дитини, її підтримку батьками. Вони менше переймаються проблемами виховання, що сприймається більшістю дітей позитивно – як автономність, необхідна для розвитку творчої особистості. Крім того, ці батьки демонструють більшу послідовність у вихованні.

Такі відмінності між групами досліджуваних дозволяють стверджувати, що у сім'ях

художньо обдарованих дітей створюються більш сприятливі умови для розвитку дитини, насамперед розвитку її ідентичності як особистісного ядра. Ці умови насамперед пов'язані з конструктивними сімейними взаєминами, що описуються оптимальними параметрами згуртованості й адаптації, а на рівні дитячо-батьківської підсистеми виявляються у високому позитивному інтересі до дітей, помірних директивності, автономності, невисокому рівні ворожості, значній послідовності батьків у вихованні.

Виховні практики батьків і матерів опитаних представлені в таблиці 4, з якої видно, що підходи батьків і матерів у вихованні досить істотно відрізняються в сім'ях різних груп досліджуваних (табл. 4).

Таблиця 4.

Характеристики виховної практики батьків і матерів досліджуваних різних груп (n=108, %)

Характеристики виховання	Художньо обдаровані діти, n=44		Контрольна група, n=64	
	батьки	матері	батьки	матері
<i>Позитивний інтерес</i>				
низький	21,9	26,2	49,4	55,0
середній	37,5	38,1	35,1	34,1
високий	40,6	35,7	15,5	10,9
<i>Директивність</i>				
низький	28,1	31,0	33,0	40,6
середній	50,0	35,7	32,3	31,2
високий	21,9	33,3	34,7	28,2
<i>Ворожість</i>				
низький	31,3	23,8	11,1	22,0
середній	28,1	45,2	30,4	40,0
високий	40,6*	31,0	58,5	38,0
<i>Автономність</i>				
низький	15,6	19,0	19,5	27,6
середній	40,6	28,6	45,5	44,8
високий	43,8	52,4	35,0	27,6
<i>Непослідовність</i>				
низький	9,4	11,9	6,2	12,4
середній	46,2	54,8	56,5	56,2
високий	43,8	33,3	37,3	31,4

Виразною відмінністю батьківського виховання обдарованих дітей є значний рівень позитивного інтересу до дитини. У сім'ях художньо обдарованих підлітків та юнаків батьки й матері налаштовані здебільшого на демократичний стиль спілкування, порівняно з сім'ями інших груп опитаних. Також ці батьки меншою мірою виявляють стосовно дітей ворожість, показники якої значно вищі в контрольній групі. Показники

автономності, котру підлітки часто сприймають як дистанційованість батьків, їх невключеність у стосунки, досить високі (порівняно з контрольною групою) в сім'ях художньо обдарованих дітей, що може розглядатися як необхідна умова розвитку творчо обдарованої особистості.

Виявлення цих залежностей дає можливість сформулювати психологічні умови розвитку позитивної ідентичності дитини в системі сімейних взаємин і створити на цій основі психокорекційні програми, спрямовані на допомогу підліткам у розвитку їх ідентичності, допомогу батькам у спілкуванні з дітьми у цей складний і вирішальний для становлення особистості період.

Висновки і подальші перспективи досліджень. В результаті дослідження підтверджено важливість сімейних взаємин у розвитку ідентичності дитини. Дослідження художньо обдарованих дітей та порівняння їх із контрольною групою дозволило виявити, що визначені групи дітей суттєво відрізняються за параметрами й рівнем розвитку ідентичності: обдаровані діти характеризуються вищим рівнем розвитку ідентичності, що виявляється зокрема у більш складній її структурі і змісті, вищому статусі, когнітивно складному і диференційованому образі Я, усвідомлених смисло-життєвих орієнтаціях. Виявлено, що в художньо обдарованих дітей розвиток ідентичності відбувається більш інтенсивно і збалансовано, причому одним із його важливих чинників виступають сприятливі психологічні умови у сім'ї, насамперед збалансовані сімейні взаємини, що характеризуються оптимальними рівнями згуртованості й адаптації, такими особливостями сімейного виховання як високий позитивний інтерес, низькі рівні директивності й ворожості стосовно дитини. Такі відмінності між групами досліджуваних дозволяють стверджувати, що у сім'ях художньо обдарованих дітей створюються більш сприятливі умови для розвитку дитини, насамперед розвитку її ідентичності як особистісного ядра.

Список використаних джерел

1. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. – 2-е изд., расшир. и доп. – СПб.: Питер, 2000. – 656 с.: ил.
2. Кацера А.О. Особенности образа Я у бездоглядных подростков: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / А.О. Кацера. – К., 2005. – 19 с.
3. Черников А.В. Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики. – Изд. 3-е, испр. и доп. – М.: Независимая фирма «Класс», 2005. – 208 с.
4. Птичкина Е.Л. Семья и подросток: внутрисемейные детерминанты девиантного поведения старших подростков : учеб. пос. – Петропавловск-Камчатский: Изд-во Камчатского ун-та, 2006. – 106 с.
5. Olson, D. Circumplex Model of Marital and Family Systems. Assessing Family Functioning // In Walsh, Froma, Normal Family Processes. The Guilford Press: NY/ London, 1993.
6. Вассерман Л.И., Горьковая И.А., Ромицына Е.Е. Родители глазами подростка: психологическая диагностика в медико-педагогической практике : уч. пос. / Вассерман Л.И., Горьковая И.А., Ромицына Е.Е. – СПб.: "Речь", 2004. – 256 с.
7. Яблонська Т.М. Особливості ідентичності художньо обдарованих та «проблемних» підлітків та юнаків / Т.М.Яблонська//Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т. VI. Психологія обдарованості. – Вип. 10. – Житомир: Вид-во

ЖДУ ім. І.Франка, 2015. – 236 с.

8. Белорукова Н.О. Семейные трудности и совладающее поведение на разных этапах жизненного цикла семьи : дис... канд.. психол. наук: 19.00.05 / Н.О. Белорукова. – Кострома, 2005. – 240 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Ejdemiller, T., Justytskis, V. Psychology and Psychotherapy of family. – 2-e yzd., rasshyr. y dop. – SPb.: Pyter, 2000. – 656 s.: yl.
2. Katsero A.O. Osoblivosti obrazu Ya u bezdoglyadnih pidlitkiv : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01 «Zagalna psihologiya, istoriya psihologiyi» / A.O. Katsero. – K., 2005. – 19 s.
3. Thernikov, A. The system family's therapy: Integrative model of diagnostic. – M.:Independent firm «Class», 2005. – 208 p.
4. Ptichkina, E. Family and teenager: family determinants of deviant behavior of older adolescents. – Petropavlovsk-Kamchatskiy: Yzd-vo Kamchatskoho un-ta, 2006. – 106s.
5. Olson, D. Circumplex Model of Marital and Family Systems. Assessing Family Functioning // In Walsh, Froma, Normal Family Processes. The Guilford Press: NY/ London, 1993.
6. Vasserman L., Gorkovaya, I., Romitsyna, E. Parents eyed by teenagers: psychological diagnosis in medical and educational practice: handbook / Vasserman L.Y., Hor'kovaya Y.A., Romitsyna E.E. – SPb.: "Rech", 2004. – 256 s.
7. Yablons'ka T.M. Osoblyvosti identychnosti khudozhn'o obdarovanykh ta «problemnykh» pidlitkiv ta yunakiv/T.M.Yablons'ka//Aktual'ni problemy psikhohohiyi : zb. nauk. pr. In-tu psikhohohiyi imeni H.S.Kostyuka NAPN Ukrayiny. T.VI. Psikhohohiya obdarovanosti. – Vyp. 10. – Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2015. – 236 s.
8. Belorukova N.O. Semeynye trudnosti i sovladayuschee povedenie na raznyih etapah zhiznennogo tsikla semi : dis... kand.. psihol. nauk: 19.00.05 / N.O. Belorukova. – Kostroma, 2005. – 240 s.; il.

Yablonska T. The identity development of talented children in the family. The article is dedicated to the problem of identity talented child in the system of family relationships. Considering the maturity or immaturity identity as one of its main features, we believe that a mature core reached identity make informed, positive I, formed on the base of individual experience of the personality values. Family relations' features in the perspective of their impact on the development of the identity of respondents characterized by cohesion and adaptation options and characteristics of family education (positive interest, directivity, hostility, autonomy, inconsistency). Based on empirical research conducted comparing the content and structure of the identity of talented children and members of the control group and also features family relationships of these groups of children. Found that talented children characterized by a higher level of identity is manifested particularly in the more complex its structure and content, the higher status, cognitive complex and differentiated image I perceived meanings of life-orientation. Artistically talented girls and boys show high self-interest, self-understanding, combined with lower self-confidence, internal locus of control. Founded that in families with talented children form more favorable conditions for the development of identity that are in balanced family relations (cohesion and optimum adaptation) and features of family education (high positive interest, lack of directivity and hostility against children).

Keywords: identity, identity development, talented children, family balance, parents' educational practices.